

УДК 371.134

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ

Козубовський Р.В.

Ужгородський національний університет

У статті висвітлюється проблема девіацій у молодіжному середовищі. Підкреслюється необхідність проведення профілактичної роботи з цією категорією молоді, відповідальними за результати якої є, в першу чергу, соціальні працівники. Розкрито значення поняття «готовність до профілактичної роботи», його структура, яка передбачає психологічну, теоретичну і практичну готовність. Проаналізовано найбільш важливі методи професійної підготовки соціальних працівників до профілактичної діяльності.

Ключові слова: девіації, молодь, соціальні працівники, готовність, профілактика, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Зростання девіантних проявів серед неповнолітніх, яке спостерігається в Україні останнім часом, зумовлює пошук ефективних шляхів профілактики цього негативного явища. Серед фахівців, які покликані проводити превентивну роботу з неповнолітніми, чільне місце посідають соціальні працівники, що, відповідно актуалізує питання їх професійної підготовки до профілактичної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти професійної підготовки соціальних працівників, в тому числі й до профілактичної діяльності, висвітлюються в працях вітчизняних учених (Н. Максимова, І. Парфанович, Ю. Поліщук, В. Оржеховська, Т. Федорченко та ін.). Проте недостатньо, на нашу думку, досліджено поняття готовності соціальних працівників до профілактичної роботи з неповнолітніми, а також форми і методи професійної підготовки до цього специфічного виду діяльності.

Мета статті – проаналізувати поняття «готовність соціальних працівників до профілактичної діяльності в молодіжному середовищі», методи і форми професійної підготовки соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу наукової літератури, а також власний педагогічний досвід викладання у вищому навчальному закладі дозволяє зробити припущення, що ефективність профілактичної роботи майбутніх соціальних працівників з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, в значній мірі залежить від сформованості у них готовності до цього специфічного виду професійної діяльності.

Відзначимо, що поняття «готовність» виникло в психології ще в 70-х роках минулого століття (К. Платонов, Д. Узнадзе), проте й досі залишається дискусійним. Так, М. Галицька розглядає готовність як цілісну, багатоступеневу систему; складне особистісне утворення, що має свої закони існування і розвитку; необхідну стартову передумову діяльності [1, с. 37]. С. Максименко аналізує поняття «готовність до діяльності», яке, на його думку, характеризує стан мобілізації всіх психологічних і психофізичних систем людини, що забезпечують виконання певної діяльності [2, с. 137].

Готовність майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів здійснювати профілактичну роботу з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, є професійною необхідністю, адже

від цього в значній мірі залежить успіх їх професійної діяльності і задоволеність результатами власної роботи.

Готовність фахівця соціальної сфери до профілактики девіантної поведінки серед молоді в процесі професійної діяльності можна визначити як особистісний стан, який передбачає наявність у суб'єкта образу, структури дії та постійної спрямованості свідомості на її успішне виконання. Він включає в себе різного роду мотиви, орієнтовані на усвідомлення завдань, моделі ймовірної поведінки, побудовані у відповідності з наявними професійними знаннями, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку можливостей у їх співвіднесенні з можливими майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного позитивного результату.

У структурі готовності зазвичай виокремлюють такі елементи: психологічна готовність, теоретична готовність, практична готовність (в окремих випадках мова може також йти про психофізіологічну і фізичну готовність). У контексті нашого дослідження психологічна готовність передбачає наявність позитивної мотивації на допомогу підліткам групи ризику, усвідомлення наявності позитивних якостей, властивостей та особливостей у кожного з них і прагнення знайти ці позитивні риси, щоб опиратися на них у подальшій профілактичній роботі. Це – позитивна установка на співробітництво і формування довірливих відносин у процесі надання допомоги неповнолітньому та його сім'ї. Теоретична готовність характеризується наявністю у фахівців необхідної системи знань про відхилення у поведінці, особливості їх проявів у молодіжному середовищі, причини, що зумовлюють цю поведінку, а також знань щодо психолого-педагогічних засад, змісту і процесу профілактики та особливостей здійснення профілактичної роботи. Практична готовність свідчить про сформованість у спеціалістів умінь і навичок організації профілактичної роботи, а також умінь і навичок використання різних форм, засобів та способів цієї роботи.

Результати нашого дослідження свідчать, що серед методів професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи, спрямованих на формування готовності до профілактики девіантної поведінки неповнолітніх і молоді, найбільш ефективними є інтерактивні методи: тренінги, дискусії, ділова гра, кейс-методика, мозковий штурм.

Інтерактивність проявляється у здатності до взаємодії, учасники якої не є просто слухачами чи спостерігачами, а беруть активну участь у тому, що відбувається. На думку О. Пометун, така взаємодія у процесі навчання дозволяє на підставі внеску кожного з учасників отримати нові знання і організувати корпоративну діяльність, починаючи від окремої взаємодії двох трьох осіб до широкої співпраці багатьох [3]. Інтерактивні методи навчання підвищують мотивацію студентів до оволодіння знаннями, вміннями і навичками волонтерської роботи з профілактики девіантної поведінки серед учнівської молоді, оскільки забезпечують всім студентам комфортні умови навчання, за яких вони відчують свою успішність. В основу такого навчального процесу закладено співробітництво і продуктивне спілкування, спрямоване на спільне вирішення якоїсь проблеми.

Важливим методом формування готовності студентів до профілактичної роботи у є метод проектів, який набуває особливого значення у підготовці до ділової гри. Проектування розуміють як : визначення версій чи варіантів розвитку або зміни певного явища чи об'єкту; конструювання варіантів оптимального майбутнього стану об'єкту; форму випереджального відображення і перетворення дійсності, спрямовану на конструювання системи параметрів майбутнього матеріального об'єкту чи якісно нового його стану. В основі цього методу – уміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі, розвивати практичне мислення, формувати професійні навички. Є різні види проектів, проте в контексті нашого дослідження мова йде про соціальне проектування.

Проектна робота студентів на заняттях здійснювалася в групах і включала орієнтовно такі етапи: 1. Визначення проблеми проекту. 2. Висунення і обговорення шляхів вирішення проблеми. 3. Розподіл навчальних завдань, обговорення висунутих студентами варіантів гіпотез, пошук інформації і способів творчого вирішення проблеми. Викладач може допомогти спрямувати діяльність у необхідне русло, надати консультацію. 4. Організація самостійної роботи учасників проекту. Студенти працюють з науковою, методичною, довідковою літературою. 5. Можливе попереднє обговорення отриманих результатів в групах і відбір кращого зразка для захисту проекту. 6. Заключним етапом проектної роботи є колективне обговорення студентами виконаних завдань, їх експертиза, формулювання висновків.

Проекти можуть готуватися самостійно як домашнє завдання і виконуватися індивідуально або групою з наступною перевіркою і обговоренням результатів на заняттях.

Використання методу проектів дає можливість вирішити низку важливих завдань: повна зорієнтованість навчального процесу на студента: врахування його інтересів, здібностей, життєвого досвіду; на заняттях студенти поряд з оволодінням новими знаннями вдосконалюють практичні вміння комунікативної діяльності; студенти отримують можливість здійснювати творчу роботу в рамках заданої теми, самостійно здобувати необхідну для вирішення проектних завдань інформацію з різних джерел; здійсню-

ється успішна реалізація різних форм організації навчальної діяльності, в процесі якої відбувається взаємодія студентів один з одним і з викладачем, функції якого змінюються: замість «інформатора» і «контролера» він стає рівноправним партнером у їх діяльності на заняттях; посилюється індивідуальна і колективна відповідальність студентів за конкретну роботу в рамках проекту, оскільки кожен студент, працюючи індивідуально чи в мікрогрупі, повинен представити групі результати своєї діяльності; спільна діяльність в рамках проекту вчить студентів доводити справу до кінця.

Майбутні соціальні працівники готували різні проекти. Одні з них планувалися як одноразова короткочасна акція, інші – як більш тривалі і складні. Наприклад, часто студентам, зокрема при вивченні теми «Анімація як технологія волонтерської діяльності», доводилося готувати проекти проведення свят. Свято є культурним проектом і культурною акцією, володіє значними ресурсами вирішення різних проблем і дає можливості для здійснення позитивного впливу на молодь. Основні функції свята: комунікативна (спілкування учасників у неформальній обстановці); консолідує (згуртування учасників); компенсаторно-відновлювальна (компенсуються деякі нереалізовані потреби індивіда); самореалізація (здатність і можливість проявити себе); естетизація матеріально-просторового середовища та ін.

Студенти засвоювали алгоритм проведення свята : 1) підготовчий етап (аналіз ресурсів його проведення, визначення складу учасників, складання плану і сценарію проведення та ін.); 2) реалізація (проведення свята); 3) аналіз результатів, підведення підсумків. Вже стало традицією проведення Дня Святого Миколая, Нового року студентами-волонтерами соціальної роботи Ужгородського національного університету для дітей з обмеженими можливостями і дітей, схильних до девіантної поведінки.

Інший ефективний метод, який часто використовувався нами в підготовці майбутніх соціальних працівників – метод мозкового штурму як спосіб генерації великої кількості ідей в організації колективної мислительної діяльності з пошуку нетрадиційних рішень проблеми. Зазвичай включає три фази. Перша фаза має завданням допомогти студентам позбутися скутості, відмовитися від стереотипів показатися смішним. Досягається створенням сприятливої психологічної обстановки і взаємної довіри, коли ідеї втрачають авторство, стають спільними, здобутком групи. Друга фаза – власне сам штурм. Її завдання – породження якомога більше ідей. Виключається критика, можна висловлювати будь-які ідеї без страху, що їх визнають абсурдними. Висловлені ідеї можна змінювати, вдосконалювати. Змога висловити ідею надається всім бажаним. Всі ідеї бажано записати в загальний протокол ідей. Проте час для висловлення ідей зазвичай не повинен перевищувати 2-3 хвилини. Третя фаза – творчий аналіз ідей з метою пошуку конструктивного вирішення проблеми, який передбачає глибокий аналіз всіх без винятку ідей, результатом чого є принципово нове бачення вирішення проблеми.

Використання мозкового штурму, як правило, зумовлює підвищення інтересу студентів до профілактичної роботи з неповнолітніми, схильними до девіантної поведінки, зокрема, сприяє розвитку їх активності, ініціативності, виховання толерантності, терпимості до думок інших, етики спілкування.

Цей метод часто використовувався нами разом з методом групової дискусії. Фактично, мозковий штурм передбачає групову дискусію, яка полягає в колективному обговоренні певного питання чи проблеми.

У науковій літературі (В. Андреев, М. Кларін та ін.) досить широко висвітлюються різні аспекти поняття «дискусія», правила ведення дискусії. Зокрема, відзначається, що роль дискусії дуже важлива для виявлення істини, вирішення спірних питань, а також можливого примирення осіб в діловому спорі на основі взаємних компромісів. Дискусія дозволяє активно формувати вміння порівнювати різні підходи, точки зору, аргументовано і коректно відстоювати свою позицію, розвиває інтелектуальні властивості, ініціативність. Суть дискусії полягає в тому, що співбесідники дотримуються різних точок зору з певного питання і кожний намагається аргументувати і відстояти власну точку зору. Дискусії можуть бути спонтанними, контрольованими, дискусії типу «аргумент-контраргумент».

Для успішного проведення дискусії необхідно заздалегідь обрати цікаву тему, визначити мету дискусії, ознайомити студентів з основними правилами ведення дискусії, поведінки учасників. Викладач стежить за тим, щоб висловлювались всі студенти, обмін думками відбувався у відповідності з регламентом, висловлювання були коректними і тактовними як у змістовому, так і в мовленнєвому плані. При організації дискусії в навчальному процесі ставляться пізнавальні і комунікативні завдання. Форми проведення дискусії можуть бути різними. Наприклад, ми організували обговорення статей, надрукованих у пресі, в яких порушувалися проблеми дітей групи ризику, схильних до девіантної поведінки. Стаття зачитувалася студентам і після того розпочиналася дискусія, або матеріали заздалегідь були роздані студентам для самостійного опрацювання. Такі дискусії давали можливість студентам розвивати вміння як діалогічного, так і монологічного мовлення, а також уміння логічно, аргументовано і лаконічно формулювати свої думки. Ключовою в дискусії була процедура питань і відповідей. Уміння коректно і правильно сформулювати питання дозволяє отримати правильну інформацію і таким чином визначити подальшу тактику ведення дискусії. Загалом дискусія зазвичай спрямована не тільки на засвоєння нових знань, встановлення істини, розвитку комунікативних умінь, але й на створення емоційно насиченої атмосфери, яка б сприяла глибокому проникненню в суть проблеми і розвитку колективних взаємовідносин в групі. І найголовніше – дискусія, тобто колективне обговорення актуальної соціальної проблеми, сприяє професійному розвитку майбутнього фахівця соціальної роботи, формуванню готовності до профілактичної роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки. Зауважимо, що іноді

дискусії поєднувалися з проєктивною діяльністю, тобто студенти не тільки обговорювали проблему, але й намагалися знайти шляхи вирішення подібних проблем, розробляючи міні-проєкти.

Останнім часом у професійній підготовці фахівців у ВНЗ набув поширення «кейс-метод» (аналіз конкретного випадку, ситуації). Це такий метод активного навчання, при якому відбувається розуміння суті предметів, явищ, вчинків, які включають неоднозначні, вірогідні знання, що можуть бути виявлені тільки при аналізі практичних ситуацій. Кейс-метод передбачає кілька етапів: вивчення студентами суті проблеми і визначення власної позиції; обговорення в міні-групах, обмін думками, пошук і знаходження можливого рішення; групове обговорення під керівництвом викладача, при якому слід уникати критичних оцінок. Гносеологічними особливостями кейс-методу є: неоднозначність отриманих знань, оскільки знання, здобуті студентом, представляються одним із варіантів ситуативного знання; різноманітність джерел знання; творчий характер пізнання; колективний характер пізнавальної діяльності; інтенсивний процес отримання знань.

Слід підкреслити, що всі ці методи активного навчання тісно зв'язані. Так, мозковий штурм може використовуватися в дискусії, кейс-методі. Елементи всіх цих методів використовуються в ігровій діяльності, яка посідає особливе місце серед методів формування готовності майбутніх фахівців соціальної роботи до профілактичної роботи з учнівською молоддю, оскільки ігрові методи мають важливе значення як у формуванні вмінь і навичок профілактичної роботи, так і в формуванні самої особистості майбутнього фахівця, його професійної спрямованості. На цьому наголошують відомі вчені, аналізуючи різні аспекти ігрової діяльності. Так, Д.Ельконін розглядає гру як діяльність, в якій відтворюються соціальні відносини між людьми. Гра є соціальною за своєю природою, а її зміст визначається відносинами між людьми в їх професійній діяльності, яка відтворюється в грі. Л. Виготський вбачає у грі осмислену, цілеспрямовану, планомірну, соціально-координовану діяльність, психологічна природа якої ідентична психології праці.

Ігри поділяються на рольові та ділові, хоч занадто суттєвої різниці між ними немає. Навчальні і розвивальні можливості рольової гри полягають в тому, що вона представляє собою точну модель діяльності соціального працівника в реальній життєвій ситуації. Вона передбачає копіювання дійсності в її найбільш істотних аспектах. Ігрова роль допомагає відтворювати багатогранні людські відносини. Власне рольова гра передбачає наявність конкретних рольових приписів (інструкцій, вказівок, рекомендацій). Їх актуальність полягає в тому, що вони дозволяють умовно відтворювати реальну практичну діяльність, створюють умови реального спілкування, оскільки в рольових іграх завжди представлена ситуація, в якій необхідно використовувати як вербальні, так і невербальні засоби. Дидактичні функції рольової гри проявляються у створенні адекватних умов для формування у студентів професійної компетенції. Її виховні функції полягають в тому, що вона сприяє формуванню по-

зитивних особистісно-професійних властивостей майбутнього фахівця соціальної роботи (комунікативності, відповідальності, ініціативності, уміння працювати в команді тощо).

Ділові ігри дозволяють акцентувати увагу в навчанні на предметному і соціальному контексті майбутньої професійної діяльності і змодельовати властиві їй особистісно-професійні відносини. Тематика ділових ігор повинна відображати ключові моменти майбутньої професійної діяльності соціального працівника. Ділові ігри дозволяють формувати у майбутніх фахівців: готовність діяти; передавати і отримувати інформацію; брати на себе

комунікативну ініціативу; переводити конфліктну ситуацію у продуктивний діалог; уміння дослухатися до думки інших; уміння розпізнавати емоційні стани учасників гри і адекватно використати це в процесі ділової взаємодії та ін.

Висновки. Ефективність превентивної роботи з неповнолітніми суттєво залежить від готовності соціальних працівників до цього виду діяльності. Готовність формується в процесі професійної підготовки фахівців у ВНЗ з використанням таких методів, як дискусії, ділові і рольові ігри, проектування, кейс-метод, мозковий штурм та інші.

Список літератури:

1. Галицька М.М. Формування у студентів вищих навчальних закладів сфери туризму готовності до іншомовного спілкування: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Галицька Майя Михайлівна. – К., 2007. – 286 с.
2. Максименко С.Д. Психологія особистості: [підручник] /С.Д. Максименко. – К.: ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.С.К., 2004. – 192 с.

Козубовский Р.В.

Ужгородский национальный университет

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ К ПРОФИЛАКТИЧЕСКОЙ РАБОТЕ С МОЛОДЁЖЬЮ

Аннотация

Статья посвящена исследованию проблемы девиантного поведения среди несовершеннолетних и молодёжи. Подчёркивается необходимость обеспечения профилактической работы с данной категорией молодёжи, ответственность за результаты которой несут, в первую очередь, социальные работники. Раскрыто значение понятия «готовность к профилактической работе», структура понятия, которая включает психологическую, теоретическую и практическую готовность. Проанализированы наиболее важные методы профессиональной подготовки социальных работников к профилактической деятельности.

Ключевые слова: девиации, молодёжь, социальные работники, готовность, профилактика, профессиональная подготовка.

Kozubovsky R.V.

Uzhgorod National University

TRAINING OF FUTURE SOCIAL WORKERS FOR PREVENTIVE WORK WITH YOUTH

Summary

This article is devoted to the investigation of the problem of deviations among children and youth. It is underlined that this problem is mainly social and social workers are responsible for preventive work with this category of young people. The meaning of the term «readiness for preventive work» is defined. It includes psychological, theoretic and practical readiness. The most important methods of social workers professional training are discussed.

Keywords: deviations, youth, social workers, readiness, prevention, training.